

נדיב לב

קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומתה' זהב וכסף ונחשת: (שמות לה ה).¹

וישמחו העם עליהתנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה: (דברי הימים א פרק כט פסוק ט).²

ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם ידכם לה' גשו והביאו זבחים ותודות לבית ה' ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל נדיב לב עלות: (דברי הימים ב פרק כט פסוק לא).³

ומראשי האבות גבואם לבית ה' אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכוננו: (עזרא פרק ב פסוק ח).⁴

מסכת שבועות דף כו עמוד ב – ממי מתחייב המתנדב⁵

אמר שמואל: גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו, שנאמר: "לבטא בשפתים".⁶ ... מיתבי: "מוצא שפתיך תשמור ועשית" (דברים כג כד) - אין לי אלא שהוציא בשפתיו, גמר בלבו מנין? תלמוד לומר: כל נדיב לב! שאני התם, דכתיב: כל נדיב לב.⁷

מסכת חגיגה דף י עמוד א – נדיבות הלב כבסיס להתרת נדרים?

משנה: היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו (חגיגה, פרק א משנה ח).

¹ וכן הוא בפרשת תרומה שכבר קדמה לפרשתנו, שמות כה ב: "דבר אל בני ישראל ויקחורלי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי". התרומה באה מנדיבת או נדיבות הלב. בפרשת תרומה הציווי; ואילו בפרשתנו הביצוע, כפי שהתורה ממשיכה ומתארת בפסוק כב: "ויבאו האנשים עליהנשים כל נדיב לב הביאו חח ונגזם וטבעת וכומז כלכלי זהב וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה", ובפסוק כט: "כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכלהמלאכה אשר צוה ה' לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה לה'". יש נדיבות לב גם בהבטחה ובהתחייבות (to pledge), אבל עיקרה הוא בביצוע – בנתינה בפועל.

² ראה פרק כט שם שמדגיש שדוד לא זכה לבנות את בית המקדש, אבל הכין את כל הנדרש לשלמה בנו. כל התיאור הזה והביטוי "נדב לב" לא מופיעים בספר מלכים, רק בדברי הימים.

³ אחז, אביו של חזקיהו, סגר את בית המקדש והשביתו מעבודתו. ראה התיאורים הקשים על אחז "למה נקרא שמו אחז? שאחז בבתי כניסיות ובבתי מדרשות .. כך אמר אחז: אם אין גדיים אין תישים, אם אין תישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה, אם אין רועה אין עולם ... כך היה אחז סבור בדעתו לומר: אם אין קטנים אין גדולים, אם אין גדולים אין חכמים, אם אין חכמים אין נביאים, אם אין נביאים אין רוח הקודש, אם אין רוח הקודש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות, כביכול אין הקב"ה משרה שכירתו על ישראל" (ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב, בראשית רבה מב ג, ויקרא רבה י א ועוד). בתי כנסיות הם משל לבית המקדש. מיד עם עלייתו לשלטון, שב חזקיהו ומחזק את הבית, פותח את דלתותיו ומחדש את עבודתו, ככתוב בפסוק ג שם: "הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית ה' ויחזקם". אבל נדיבות הלב כאן היא רק בקרבנות, אפשר שהמלכות היא שדאגה לשיפוץ ולחידוש המבנה. השווה עם דברינו הפטרות שקלים – בדק הבית שבשבת שקלים ועם דברינו בניין הורדוס בפרשת תרומה.

⁴ נדיבות הלב לא פסחה גם על ימי שיבת ציון ובית שני, ככתוב גם בעזרא פרק ז פסוק טז: "וכל קסף וזהב די תהפח בכל מדינת בבל עם התנדבות עמא וכהניא מתנדבין לבית אלהים די בירושלם". הגם שנראה שרבים הסתפקו בנדיבות לב כספית ונשארו בעצמם לגור בגולה.

⁵ כמנהג הדרשנים (בפרט במדרשי תנחומא, דברים רבה) נפתח בדבר הלכה ומשם לדרשות האגדה והפרשה.

⁶ ויקרא פרק ה פסוק ד: "או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבעה ונגעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה". שיטת שמואל היא שגם אם אדם גמר בלבו להישבע או להתחייב על דבר מה, אין התחייבות זו מחייבת עד שיוציא את הדברים במפורש מפיו. וכך הוא להלכה, ראה רמב"ם הלכות שבועות פרק ב הלכה י: "מי שנתכוון לשבועה וגמר בלבו שלא יאכל היום או שלא ישתה ושדבר זה אסור עליו בשבועה, ולא הוציא בשפתיו, הרי זה מותר, שנאמר: לבטא בשפתים - אין הנשבע חייב עד שיוציא ענין שבועה בשפתיו". וכן הוא בשולחן ערוך יורה דעה סימן ר"י סעיף א: "אין הנדר חל עד שיוציא בשפתיו ויהיו פיו ולבו שוים".

⁷ הגמרא שואלת על שיטת שמואל מברייתא הדורשת את הפסוק "מוצא שפתיך תשמור ועשית" (דברים כג כד, עליו דרשנו בפרשת כי תצא) ומרחיבה את מחויבות האדם, בנדרים ונדבות, גם למקרים שלא ביטא בשפתים רק גמר בלבו, ראה הפסוק השלם: "מוצא שפתיך תשמור ועשית פאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיה". תשובת הגמרא היא שהתחייבות של "גמר בלבו" היא מיוחדת לדין נדרים ונדבות ונלמדת מהפסוק בפרשתנו: "כל נדיב לב" (אם נדיק, הגמרא מעדיפה את הפסוק של הביצוע, לא של הציווי, ראה הערה 1). וכך שוב להלכה ברמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פרק יד הלכה יב: "... בנדרים ונדבות אינו צריך להוציא בשפתיו כלום, אלא אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו כלום חייב. כיצד? גמר בלבו שזו עולה או שיביא עולה, הרי זה חייב להביא, שנאמר: כל נדיב לב יביאה - בנדיבות לב יתחייב להביא". ומי יודע מה האדם גמר בלבו? רק הוא עצמו!

גמרא. תניא, רבי אליעזר אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר: כי יפלא כי יפלא שתי פעמים ... רבי יצחק אומר: יש להם על מה שיסמכו, שנאמר כל נדיב לבו ... דלמא לאפוקי מדשמואל. דאמר שמואל: גמר בלבו - צריך שיוציא בשפתיו, והא קמשמע לן: דאף על גב דלא הוציא בשפתיו.⁸

שמות רבה לג ח פרשת תרומה – בנדיבות הלב של אחד אפשר להקים משכן שלם

"ויקחו לי תרומה" - בשעה שאמר הקב"ה למשה על עסקי המשכן, אמר לפניו: ריבוננו של עולם, יכולים הם ישראל לעשותו? א"ל הקב"ה: אפילו אחד מישראל יכול לעשותו, שנאמר: "מאת כל איש אשר ידבנו לבו" (שמות כה ב).⁹

במדבר רבה יב טז פרשת נשא – מתנדבים ראשונים ומתנדבים משלימים

"ויקריבו נשיאי ישראל" (במדבר ט ז) - למה נזדרזו הנשיאים לבוא ולהקריב תחילה, ובמלאכת המשכן נתעצלו ולא הביאו אלא אבני שוהם ואבני מילואים באחרונה? לפי שבשעה שאמר משה: "כל נדיב לב יביאו תרומת ה' למלאכת המשכן" ולא אמר לנשיאים, היה רע בעיניהם על שלא אמר להם להביא.¹⁰ אמרו: יביאו העם מה שיביאו, ומה שיחסרו נמלא אנחנו. שמחו כל ישראל במלאכת המשכן והביאו בשמחה כל נדבה ובזריזות ... ולשני בקרים הביאו כל הנדבה, שנאמר: "והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר" (שם לו ג), וכתוב: "והמלאכה היתה דים". לאחר שני הימים, בקשו הנשיאים להביא נדבתם ולא יכלו, שכבר ציוה משה: "ויעבירו קול במחנה לאמר: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש". והיו הנשיאים מצירים על שלא זכו בנדבת המשכן, אמרו: הואיל ולא זכינו בנדבת המשכן ניתן בבגדי כהן גדול ... אמר הקב"ה: בני שנזדרזו - יכתב שהביאו והותר. והנשיאים שנתעצלו חיסר אות אחת משמם שכן כתיב והנשיאים חסר יו"ד. כיון שנגמר המשכן הקדימו והביאו קרבן בזריזות, זהו שכתוב: "ויקריבו נשיאי ישראל" - אמרו: הרי השעה שנקריב קרבנות בשמחה ששרתה שכנה במעשה ידינו.¹¹

שמות רבה מ ו פרשת ויקהל – בין נדבה לעגל ולמשכן

"ראו קרא ה' בשם בצלאל", זהו שכתוב: "ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו" (הושע יד ה) - מה כתיב למעלה? "הביאו בני ישראל נדבה לה'" (שמות לה כט) ואח"כ: "ראו קרא ה' בשם בצלאל!"¹² אלא כשעשו העגל אמר הקב"ה למשה: "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם" (שמות לב י) - אמר לו: בדוק אותם שיעשו

⁸ נסביר. המשנה קובעת שהלכות התרת נדרים, היינו שאדם הולך אצל חכם או בית דין שיתירו לו את נדרו, אין לו שום סמך בתורה והם כדבר הפורח באוויר שאין לו אחיזה איתנה בקרקע. (השווה עם הפרת נדרים שמתוארת בפרטי פרטים בתורה בראש פרשת מטות). באים סדרה ארוכה של אמוראים ומנסים למצוא סמך בתורה להתרת נדרים, כנראה היה קשה להם שדבר חשוב כזה אין לו מקור בתורה, מה גם שכתוב מפורש: מוצא שפתיך תשמור ועשית. ראה רשימת כל האמוראים בגמרא שם וניסיונם למצוא סמך להתרת נדרים. ואנחנו קצרנו והבאנו רק את הדעה הראשונה ואת שיטת רבי יצחק שמוצא בפסוק שלנו "כל נדיב לבו" סמך. מה הסמך? מסביר רש"י: "כל נדיב לבו - אם עודנו לבו נודבו עליו - יביאו. ואם מתחרט - יתירו לו". ושטיינזלץ מסביר שם: "שאדם מחויב לקיים נדרו כל עוד הוא עומד ברצונו. אבל אם לבו איננו עמו עוד, שהוא מתחרט, יש לו היתר". שזה עצמו דרשה מאד מהפכנית של משמעות הפסוק שלנו: נדיב לב - כל עוד הוא עומד בנדיבות לבו! ואכן, הגמרא דוחה הסבר זה, כמו שהיא דוחה את רוב ההסברים שם ואומרת ש"נדיב לב" משמעו רק שלא צריך להוציא בשפתיו וכנגד שיטת שמואל שדורש תמיד "מוצא שפתיים". ראה דברינו **התרת נדרים בהלכה** בפרשת מטות.

⁹ כוונת המדרש להדגיש את העושר הגדול שקבלו בני ישראל מהמצרים בצאתם ממצרים, כפי שמופיע במדרשים רבים אחרים כגון מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יב: "ומפני שהיו אומרים למחר ... רואין אותן במדבר ויאמרו ראו כמה עשירים הן עבדיהם של מצרים ... שלא היה כל אחד ואחד מישראל שלא היה יכול להעמיד אהל מועד וכל כליו וכל קרסיו קרשיו בריחיו עמודיו ואדניו". אבל נראה שאפשר לתת למדרש גם פירוש מודרני יותר, שכאשר מישהו רוצה ומתנדב בלב שלם, הוא יכול לקחת על עצמו את המשימה כולה. להתנדב בעצמו ולנדב אחרים, בבחינת "נותן ורוצה שיתנו אחרים" (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מה). וכמו הכלל "גדול המעשה מן העושה" (בבא בתרא דף ט עמוד א).

¹⁰ שלא כיבד אותם תחילה, אלא השווה את כל העם באותה פנייה לכל.

¹¹ וההמשך שם שהנשיאים הביאו גם את העגלות שבהם נישא המשכן, בעצתו של שבט יששכר, וכן האזכור שהם היו בעצם שוטרי בני ישראל במצרים אשר ספגו תלונות מצד בני ישראל ומכות מיד השוטרים המצרים. לעניינינו, לעניין נדבת הלב, האם ההתנדבות להשלים את כל מה שיחסר, אם יחסר, היא התנדבות ראויה? נראה שהיום היינו אולי מעריכים תורם/נדבן כזה, אבל חז"ל ראו בכך עצלות וחסרון. הקפיצה בראש, ההתנדבות לפני כולם, הדוגמא האישית, חשובים עד מאד. ראה שוב מדרש שמות רבה למעלה שמביא (בקטע שלא הבאנו) את הסיפור על האבנים הטובות והמרגליות שהיו יורדים במן "והגדולים" הם שאספו אותם: "אמרו רבנן: אף במן שהיה יורד לישראל היו יורדות בו אבנים טובות ומרגליות, והיו הגדולים שבהן באין ומלקטים אותן והיו גונזין אותן". לשם מה גונזתם? למה אספתם את האבנים הטובות אם לא למטרה ראויה?

¹² תחילה צריך היה לקרוא בשם בצלאל ולמנותו על בניית המשכן ואח"כ לפנות לעם לבקשת התרומה! ברור שזו שאלה קצת רטורית וכוונת הדרשן היא שנדיבות הלב היא תנאי להקמת המשכן. והפסוק בהושע מלמד שהיא גם תנאי להשבת חרון אף ה'. והקשר למעשה העגל הולך ומתבהר.

את המשכן. מה כתיב באותו קלקלה? "פרקו נזמי הזהב" (שמות לב ב). ומה הביאו?¹³ נזמים! וכשעשו המשכן עשו אותו נדבה, ומה כתיב? "כל נדיב לב הביאו חח ונזם טבעת וכומז" - בנזמים חטאו ובנזמים נתרצה להם הקב"ה. ורוח הקדש צווחת על ידי הושע: "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם בני אל חי" (הושע ב א). אמר משה לפני הקב"ה: כתבת: "כי יגנוב איש שור או שה וטבח או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור" (שמות כא לו), הרי הביאו חמישה: חח ונזם טבעת עגיל וכומז.¹⁴

בראשית רבה ע ב פרשת ויצא – נדבה בשמחה

ר' הונא בשם ר' אידי אמר: כתיב: "וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דוד המלך שמח שמחה גדולה" (דברי הימים א כט ט) - ולפי שהיו עסוקים במצות נדבה ועלה בידם, לפיכך שמחו. מהו אומר: "ויגברך דויד אתה' לעיני כלהקהל ויאמר דויד ברוך אתה ה' אלהי ישראל אבינו מעולם ועדעולם" (דברי הימים א כט י)¹⁵ – "אלהי אברהם יצחק וישראל" אינו אומר כאן, אלא: "אלהי ישראל אבינו" - תלה את הנדר במי שפתח בו תחילה... וידר ישראל - ישראל סבא.¹⁶

פירוש רד"ק דברי הימים א כט יז – בלב ישר התנדבו¹⁷

כי אתה בוחן לבב - כלומר אתה הוא בוחן ורוצה ביושר לבבי וידעת ביושר לבבי כי כאשר לבבי התנדבתי. וכן עמך אשר נמצאו פה, אתה ידעת את לבבם. אבל אני ראיתי כי בשמחה התנדבו לך וכדומה לי, כי בלב ישר התנדבו הם ג"כ. כמו שהיום לבבם יושר, כן שמרה זאת להם לעולם שיהיה יצר מחשבתם ולבבם נכון אליך.¹⁸

אליהו רבה (איש שלום) פרשה כג

ומפני מה משכן קיים היום? מפני שעשאוהו כשירין בנדיב לב. וקשין (קשה) לפניו של אבינו שבשמים להפסיק כל שנעשו על ידי כשירין בנדיב לב. ושכרן שעשאוהו בנדיב לב שעתיד הקב"ה שיבוא וישרה בתוכו כמדה ראשונה.¹⁹

¹³ למשכן.

¹⁴ המשכן הוא כפרה על חטא העגל, רק בתנאי שנעשה בנדיבות לב. אבל אין הדברים פשוטים וכבר הארכנו על כך בדברינו [חטא העגל לדורות](#). זאת ועוד, נדיבות הלב למשכן, כל נדיבות לב אולי, מעוררת את החשד שמא היא באה להכשיר "נדיבות לב" שנעשתה למטרות כל שירות פחות. ראה תלמוד ירושלמי מסכת שקלים פרק א הלכה א: "הן נקרא ולא נבעת. לטובה: כל נדיב לב, לרעה: ויתפרקו כל העם. לטובה: ויצא משה את העם, לרעה: ותקרבון אלי כולכם... א"ר חייא בר אבא: [צפניה ג ז] אכן השכימו השחיתו - כל השחיתה שהיו עושין, בהשכמה היו עושין אותה. א"ר אבא בר אחא: אין את יכול לעמוד על אופיה של אומה זו, נתבעין לעגל ונותנין. נתבעין למשכן ונותנין". אבל במדרש אגדה (בובר) שמות פרשת תרומה פרק כו, הנימה אולי קצת יותר אופטימית, למרות שגם הוא לא מסתיר את הדואליות שבאופיו של עם ישראל ומעשיו: "שחורה אני ונאווה - אמרה כנסת ישראל: אם אני שחורה במעשי, נאה אני במעשה אבותי. שחורה אני במצרים בטיט ובלבנים, נאה אני על הים, שנאמר: ויאמינו בה' ובמשה עבדו. שחורה אני במצרים, שנאמר: ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים וגו' (יחזקאל כ ז), ונאווה במצרים: בדם פסח ובדם מילה... שחורה אני בים, שנאמר: וימרו על ים בים סוף (תהלים קו ז), ונאווה בים סוף שנאמר: זה אלי ואנוהו. שחורה אני בחורב, שנאמר: ובחורב הקצפתם את ה' (דברים ט ח), ונאווה שאמרתי: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז). שחורה אני בזהב שנתתי לעגל, שנאמר: ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו' (שם לב ג), ונאווה אני בזהב שנתתי למשכן העדות, שנאמר: כל נדיב לב הביאו חח ונזם וגו' (שם ל"ה כ"ב)". ראה דברינו [שחורה אני ונאווה](#) בפרשת בשלח.

¹⁵ ומשמחת נדבה גדולה זו נולדה אחת התפילות הגדולות של דוד שאנו אומרים בכל יום ומשום מה קוטעים באמצע ועוברים לפסוקים מספר נחמיה: "ויגברך דויד אתה' לעיני כלהקהל ויאמר דויד ברוך אתה ה' אלהי ישראל אבינו מעולם ועדעולם: לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כילכל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשיר והקבד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך פח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך: וכי מי אני ומי עמי כי נעצר פח להתנדב קזאת כיימך הכל ומיך נתנו לך: כייגרים אנחנו לפניך ותושבים ככלאבתינו כצל זמינו עליהרץ ואין מקוה. ההכרה שאנחנו בסה"כ גרים ותושבים כאן עלי אדמות, שמידך נתנו לך, היא אולי זו שגורמת להתנדב בשמחה.

¹⁶ למרות שאברהם גם מכונה נדיב: "נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם" (תהלים מז י, ראה הדרשות על פסוק זה בגמרא סוכה מט ע"ב), הזכות כאן היא ליעקב, לישראל סבא. ליעקב אבינו שנדר בתחילת פרשת ויצא. למרות שלא מעטות הביקורות על הנדר שנדר יעקב, כגון זו שבבראשית רבה ע ג: "יעקב נדר והפסיד", וכגון זו שעמדנו עליה בדברינו [קום עלה בית אל](#) בפרשת וישלח שהקב"ה היה צריך להזכיר לו לקום ולקיים את נדרו, כאן השבח הוא ליעקב שהא ראש לנודרים לבניית בית משכן לשכינה: "והאגון הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים", וזה גם מה שעושה דוד שמשאיר את מלאכת הבנייה עצמה לשלמה בנו. עפ"י הגמרא שראינו בראש דברינו כל נדיבות לב יש בה נדר ואי אפשר שבשל החשש של אי קיום הנדר, נחדל מלתרום ולהתנדב. "לעתיד לבוא כל הקורבנות בטילין וקרבתן תודה (נדבה) אינו בטל לעולם" (ויקרא רבה כז יב). ראה שוב לשון הרמב"ם שהבאנו בהערה 7: "כל נדיב לב יביאה - בנדיבות לב יתחייב להביא". עוד על המעמד של דוד המתואר בפרק כט בדברי הימים שם,

¹⁷ כך עוד אומר דוד שם: "וידעתי אלהי כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה אני ביישר לבבי התנדבתי כלאלה ועתה עמך הנמצא ארפה ראיתי בשמחה להתנדב לך".

¹⁸ רק בוחן לבבות ורק האדם המתנדב הם בלבד יודעים את הנדבה היא אמיתית ומכל הלב או חו"כ כפרה מזויפת. אם נדר ונדבה הם גם כאשר גמר בלבבו ואפילו לא הוציא בשפתיו, מי יעיד על האדם שיש כאן נדר אם לא הוא עצמו? סוף הערה 7 לעיל.

¹⁹ מנוס המדרש לא ברור אם אלה דברי משה בשעת חנוכת המשכן במדבר, או המשכן שלעתיד לבוא. בין כך ובין כך נראה להחיל דרשה זו על כל משכן שנעשה בנדיבות לב כשרה וישרה לא ימוט לעולם. ממצבת יעקב, דרך פרשיות המשכן שבהם אנו קוראים

בשבועות אלה, דרך נדודי המשכן במדבר, משכן שילה, בית ראשון ובית שני הגם שחרבו, ועד למשכן מקדש-מעט בימינו. קשה לפני הקב"ה להפסיק כל משכן שנעשה ונבנה ע"י כשרים ובנדיבת לב. לא שרדו אלה שבנדבה הראשונית לבניינם היה דבר פגום.